

Din Arhivele cernăuțene: Constantin Moșil către Ion Nistor

DOINA ALEXA

Suferințele abătute asupra teritoriului Bucovinei, care a făcut, în anul 1940, obiectul raptului sovietic, au afectat considerabil și patrimoniul arhivistic cernăuțean. Dacă în anul 1940, întreg tezaurul documentar a rămas la Cernăuți, în anul 1944, doar o mică parte a fost evacuată la Micăsasa, lângă Sibiu.

Cu toate eforturile depuse în vederea salvării, cel puțin, a documentelor referitoare la sudul Bucovinei, toate acestea au fost predate, la 19 aprilie 1945, la Socola-Iași, reprezentanților Uniunii Sovietice din Comisia Aliată de Control, după ce fondurile arhivistice suferiseră deja numeroase pierderi, datorită tratamentului la care au fost supuse de către Armata de ocupație.

În contextul deja invocat, un bogat tezaur documentar referitor la istoria și cultura națională a rămas dincolo de granițele țării. Alături de aceste documente, aflate încă din perioada interbelică în patrimoniul Arhivelor Statului din Cernăuți, în partea de Bucovină ruptă din trupul țării au rămas și importante înscrisuri aparținând unor personalități care și-au desfășurat activitatea în acest oraș¹.

Printre personalitățile de seamă implicate atât în pregătirea și înfăptuirea Marii Uniri, cât și în reformarea și modernizarea României interbelice, Ion Nistor (1876-1962) reprezintă un caz aparte. Autorul unei opere considerabile ca amploare, diversitate, profunzime și cutezanță constructivă, Ion Nistor este apreciat drept unul dintre cei mai valoroși istorici din prima jumătate a secolului al XX-lea.

Ca profesor de istoria românilor, a onorat con brio catedrele unor instituții de elită, în perioada 1904-1911, mai întâi ca profesor secundar, iar mai apoi, până în 1941, în calitate de profesor universitar la Viena, Cernăuți, Odessa și București.

Reorganizarea în spirit românesc, consolidarea și dezvoltarea Universității din Cernăuți au reprezentat o altă preocupare perpetuă a savantului bucovinean, atât în calitate de rector al acesteia (1920-1921; 1933-1940), cât și ca reprezentant al Almei Mater în Senatul României (1920-1922).

Dimensiunea actului de cultură realizat de Ion Nistor și-a găsit expresia și în fondarea și conducerea Institutului de Istorie și Limbă de la Cernăuți (1922-1940), a publicațiilor „Junimea Literară” (1904-1914; 1923-1940), „Glasul

¹ Doina Alexa, *Cercetări în Arhivele cernăuțene. Fondul personal Ion Iancu Nistor*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1-2/2002, p. 112.

Bucovinei” (1918-1940), sau buletinului „Codrul Cosminului” (1924-1940). Personalitatea și influența sa s-au regăsit și în întemeierea Teatrului Național (1922) și a Conservatorului din Cernăuți (1924).

Identificat, încă din perioada studiilor universitare, cu destinul Bucovinei, angajarea lui Ion Nistor în mișcarea politico-culturală a românilor bucovineni pentru realizarea unității naționale a fost încununată de hotărârea Congresului General al Bucovinei, de la 28 noiembrie 1918.

După unirea Bucovinei cu România, Ion Nistor a cunoscut o ascensiune spectaculoasă în ierarhia politică și de stat, mai întâi ca ministru reprezentând interesele Bucovinei (1918-1926) și, mai apoi, ca demnitar și parlamentar liberal, deținând și o serie de portofolii ca, de pildă, al Lucrărilor Publice (1927-1928), al Minorităților Etnice (1933-1934), al Sănătății și Ocrotirilor Sociale (1934-1936), al Muncii (1936-1937), al Cultelor și Artelor (1939-1940)².

Informațiile referitoare la viața și activitatea savantului bucovinean sunt sporite astăzi considerabil prin descoperirea, în anul 1981, de către arhivistul Dragoș Olaru, în patrimoniul Arhivei de Stat a Regiunii Cernăuți (Ucraina), a unui valoros tezaur documentar referitor la istoria și cultura națională.

Fondul personal *Ion Iancu Nistor* cuprinde, după estimările noastre, aproximativ 600 de piese documentare, organizate în patru secțiuni. Acestea reprezintă manuscrise ale operei științifice, texte ale unor cuvântări ținute cu diferite prilejuri, documente ce atestă numirea lui Ion Nistor în diverse funcții sau demnități onorifice, corespondență diversă.

În cadrul fondului, ponderea cea mai amplă este deținută de secțiunea a patra (dosarele 86-274) intitulată *Documente personale ale lui Ion Nistor*, care cuprinde corespondență primită de către Ion Nistor în perioada 1905-1939, la Cernăuți sau București.

Pentru a ilustra valoarea informațională a acestei secțiuni, vom cita câteva dintre numele emitenților: Gh. I. Brătianu, Al. Brătescu-Voinești, Romulus Cârdea, Traian Chelariu, George Enescu, Artur Gorovei, Nicu Flondor, Vasile Grecu, Maximilian Hacman, Nicolae Iorga, Constantin Moisil, Leca Morariu, Vladimir Mironescu, Grigore Nandriș, I. P. S. Mitropolitul Ardealului, Sextil Pușcariu, Iorgu Toma ș.a.³

Din cadrul acestui fond, oferim circuitului științific două scrisori adresate de către Constantin Moisil lui Ion Nistor.

Constantin Moisil (1876-1958), slujitor de seamă al învățământului istoric din țara noastră și întemeietor al științei numismatice românești moderne, a deținut, în perioada 1923-1938, funcția de director general al Arhivelor

² Idem, *Ion Nistor, dimensiunile personalității politice și culturale*, Rădăuți, Editura Institutului Bucovina-Basarabia, 2000, 240 p.

³ Idem, *Cercetări în Arhivele cernăuțene...*, p. 113.

Statului⁴. În această perioadă, de căutări și frământări, a societății românești, academicianul Constantin Moisil a stăruit pentru recuperarea documentelor create în provinciile istorice aflate până în 1918 sub stăpânire străină și și-a adus aportul la elaborarea Legii Arhivelor din 1925. De asemenea, a depus eforturi pentru creșterea rolului instituției Arhivelor în dezvoltarea științei și culturii, cât și pentru impulsivarea activității de cercetare istorică⁵.

Prima scrisoare datează din 5 iunie 1924. Prin aceasta, Constantin Moisil îi solicită lui Ion Nistor, în acel moment ministru de Stat, reprezentând interesele Bucovinei în Guvernul Ion I. C. Brătianu, și director al Comisiunii Arhivelor Statului din Cernăuți, înființată în 1922, sprijinul în vederea adoptării cât mai grabnice a Legii Arhivelor, în sesiunea parlamentară din vara anului 1924. Este argumentată, o dată în plus, necesitatea adoptării unei Legi a Arhivelor. Legea, adoptată abia în 1925, a fost o lege modernă, de nivel european, care a vizat întreaga problematică arhivistică, de la constituirea documentului și controlul asupra arhivării lui și până la folosirea acestuia în activitatea de cercetare istorică⁶.

De asemenea, în 1922 se vor înființa Direcțiile Regionale ale Arhivelor Statului la Cluj și Chișinău, iar în 1924, la Cernăuți, o Comisiune a Arhivelor Statului. Comisiunea avea următoarea componență: Ion Nistor (președinte), Simeon Rely (secretar), Romulus Căndea, Vasile Grecu, Alexandru Bocăneț și Teodor Bălan (membri). Comisiunea a desfășurat o rodnică activitate, atât pentru inventarierea documentelor rămase la diferite instituții din Bucovina, cât și pentru recuperarea, prin tratate de pace și convenții arhivistice, a fondurilor arhivistice aflate în afara granițelor.

Ion Nistor a fost, în perioada 1922-1941, director al Comisiunii Arhivelor de la Cernăuți (în contextul demnităților politice pe care le-a deținut, a depus ample eforturi pentru înființarea unei Direcții Regionale a Arhivelor Statului la Cernăuți). Această funcție va fi mai mult onorifică, activitatea nemijlocită a instituției fiind coordonată de secretarul Comisiei. În anul 1932, pentru a respecta Legea cumulului, Simeon Rely, profesor la Catedra de Istorie a Bisericii române – Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți, este nevoit să renunțe la funcția de secretar al Comisiei. În acest context, la 8 septembrie 1932, Constantin Moisil se adresează lui Ion Nistor, cu rugămintea de a-l

⁴ Lucian Predescu, *Enciclopedia Cugetarea*, București, 1940, p. 176; *Enciclopedia istoriografiei românești* (coordonator Ștefan Ștefănescu), 1976, p. 224.

⁵ Eniko Ban, *In memoriam Constantin Moisil*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1/1970, p. 120.

⁶ C. Hamangiu, *Codul general al României. Legi, norme de unificare, 1922-1926*, vol. XIII-XIV, p. 1028-1082.

desemna pe succesorul lui Rely, care va fi istoricul bucovinean Teodor Bălan⁷ (vezi textul celei de a doua scrisori redată în anexă).

Ambele scrisori relevă preocuparea și eforturile depuse de cele două personalități în vederea organizării Arhivelor, la nivel central și regional, atât în plan instituțional, cât și legislativ, în cadrul României întregite.

Mult stimată domnule Nistor,

Am alcătuit un proiect de lege pentru organizarea Arhivelor Statului și l-am înaintat dlui dr. Angelescu spre a-l depune în Parlament.

Deoarece în Consiliul de Miniștri ce se va ține vineri, 6 iunie, se vor fixa proiectele de legi ce au să se voteze în sesiunea actuală, vă rog cu toată insistența să binevoiți a stăruii pe lângă dl dr. Angelescu⁸ să anunțe proiectul pentru organizarea Arhivelor.

Este absolută nevoie să se voteze cât mai curând legea de organizare a acestei instituțiuni, care de aproape 100 de ani funcționează în baza unui regulament învechit și insuficient și nu poate face din această cauză nici un progres. În același timp, nu avem nici un mijloc de a împiedica distrugerea și întreținerea depozitelor de documente în lipsa unei legi protectoare.

Măine, la Academie, o să vă prezint și d-voastră un exemplar din proiectul de care vorbesc. Dar spre a nu întârzia, vă rog să stăruiiți ca, încă mâine dimineață, să se admită ca și organizarea Arhivelor să se facă în sesiunea actuală.

Mulțumindu-vă de interesul ce purtați Arhivelor și de bunăvoința ce mi-ați arătat cu altă ocazie, vă rog să primiți încredințarea distinsei mele stime.

Const. Moșil

5.VI.1924
București

Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți, Ucraina, fond personal *Ion Iancu Nistor*, dosar 195, f. 1-2.

⁷ Doina Alexa, *Ion Nistor și Arhivele Bucovinei*, în „Revista Moldovei”, III-IV, 1996-1997, Iași, 1999, p. 165.

⁸ Constantin Angelescu deținea în acel moment funcția de ministru al Instrucțiunii și Cultelor.

ARHIVELE STATULUI
DIRECȚIA GENERALĂ

București, 8 sept. 1932
VI Str. Arhivelor 4

Stimate domnule Nistor,

Reîntorcându-mă de curând din concediu, am aflat despre schimbarea ce s-a petrecut în Comisia Arhivelor Statului din Cernăuți, prin faptul că dl Rely a trebuit să renunțe la postul de secretar, spre a se pune în concordanță cu Legea cumulului.

Regret din toată inima că Arhivele Statului pierd colaborarea unui element atât de harnic, dezinteresat și conștiincios și îmi iau voie a te ruga pe d-ta, în calitate de președinte al Comisiei, să fii atât de bun să ne recomanzi pe altcineva, care ar putea să ocupe acel post și cu care d-ta să poți lucra tot atât de bine ca și cu S. Rely.

De asemenea, cred că dl va continua să funcționeze ca membru în Comisie, fără să vină în conflict cu legea și va lămuri succesoriului său întreg mecanismul instituției.

În speranța că recomandarea d-tale va sosi în curând, te rog să primești sentimentele mele cele mai distinse.

Al d-tale devotat

Const. Moisil

Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți, Ucraina, fond personal *Ion Iancu Nistor*, dosar 195, f. 3-4.